

SHARQ RENESSANSI RIVOJLANISH TARIXI. UCHINCHI RENNESANS VA UNING MILLIY G'UYAGA AYLANISH ZARURATI

Maxmudova Zulfiya Alimjanovna

ADPI Asistent o`qituvchisi

Jabborova Sayyora Muhammadqobilovna

ADPI Asistent o`qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sharq renessansi rivojlanish tarixi. Uchinchi renessans va uning milliy g'oyaga aylanish zarurati haqida Prezidentimiz va ilm ahli tomonidan keltirilgan fikrlar. Sharq uyg'onish davrining o'zifa hos jihatlari, shuningdek, uchunchi renessans poydevorini qurishda amalga oshirilishi zarur bo'lgan vazifalarga qisqacha to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Sharq renessansi, strategik, milliy g'oya, ijtimoiy faollik, temuriylar renessansi, taraqqiyot, musulmon renessansi, "Avesto".

Аннотация: В данной статье рассматривается история развития Восточного Возрождения. Мнения, представленные нашим Президентом и учеными о третьем Ренессансе и его необходимости стать национальной идеей. Кратко затронуты конкретные аспекты периода Восточного Возрождения, а также задачи, которые необходимо реализовать в построении фундамента третьего Возрождения.

Ключевые слова: восточный ренессанс, стратегическая, национальная идея, общественная деятельность, тимуридский ренессанс, развитие, мусульманский ренессанс, «Авеста».

Abstract: In this article, the history of the development of the Eastern Renaissance. Opinions presented by our President and scientists about the third renaissance and its need to become a national idea. The specific aspects of the Eastern Renaissance period, as well as the tasks that need to be implemented in building the foundation of the third renaissance, are briefly touched upon.

Key words: Eastern renaissance, strategic, national idea, social activity, Timurid renaissance, development, Muslim renaissance, "Avesta".

KIRISH

"Biz Uchinchi Renessans masalasini strategik vazifa sifatida oldimizga qo'yib, uni milliy g'oya darajasiga ko'tarmoqdamiz".

Shavkat Mirziyoev

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev rahnamoligida O‘zbekistonda yangi Uyg‘onish davri, ya’ni Uchinchi Renessans poydevorini yaratish asosiy maqsad etib belgilandi. Shuning uchun, avvalo, Renessansning tarixiy ildizlari va asoslarini, Uchinchi Renessansning mazmun-mohiyatini har birimiz chuqur anglab olishimiz zarur.

So‘nggi davrda Markaziy Osiyo va qo‘shni hududlarda olib borilgan tarixiy, arxeologik va etnografik tadqiqotlar mazkur mintaqada qadimgi Sharq sivilizatsiyasining shakllanishi va rivojlanishida o‘ziga xos o‘rin tutganligini ko‘rsatuvchi ko‘plab ashyoviy dalillarni yuzaga chiqardi. Ularga asoslanib, “Markaziy Osiyo sivilizatsiyasi”, “O‘rta Osiyo sivilizatsiyasi”, “Turon yoki Turkiston sivilizatsiyasi” kabi tarixiy tushunchalardan ilmiy tadqiqotlarda keng foydalanilmoqda.

“**Renessans**” so‘zi – fransuzcha “Renaissance”, italyancha – “Rinascimento” – qayta yuzaga kelmoq, yangidan tug‘ilmoq, qayta tirilish, uyg‘onish – degan ma’nolarni anglatadi.¹

Tarix faniga “Musulmon Renessansi” tushunchasi taniqli Avstriya sharqshunosi Adam Mets (1876-1946) tomonidan XX asr boshlarida, yanada aniqrog‘i, 1909 yilda kiritilgan. Olim “Sharq” atamasini tarixiy mazmunda ishlatib, bunda O‘rta yer dengizidan to Yevropa qit‘asigacha (subkontinentgacha) bo‘lgan yurtlarni va bu hududlarda IX-XII asrlarda madaniyat yuksaklarga ko‘tarilganligini ko‘zda tutgan. Mazkur o‘lkalar qadimiy sivilizatsiya beshigidir.

Sobiq sovet davrida tarix va o‘quv adabiyotlarida faqat G‘arb Uyg‘onish davri haqida gap borardi. Sharqdagi Uyg‘onish jarayoni haqida esa lom-lim deyilmasdi. Chunki tarix fanida Yevroposentrizm g‘oyasi hukmron, G‘arb ilg‘or, Sharq qoloq aqidasi ustuvor edi. Vaholanki, o‘sha davrda Avstriyalik olim A.Mets, rus olimi N.Konrad Sharq Renessansi haqida xolisona fikrlarini bildirishgan. O‘zbek olimlaridan I.Mo‘minov, M.Xayrullaev, F.Sulaymonova, B.Qosimov, T.Shirinov ham Sharq Uyg‘onish davri haqidagi teran fikrlarni salmoqli asarlarida bayon etgan.

Temuriylar Renessansi – Musulmon Renessansi Sharq tamadduni tojidagi javohirlardan biri sanalib, uni o‘rganishga bag‘ishlangan ba’zi tadqiqotlar yaratildi.

Shu ma’noda, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev 2017 yil 19 sentabrda BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqida tarixda birinchi marotaba: “Markaziy Osiyo Uyg‘onish davrining ko‘plab yorqin namoyandalarining islom va jahon sivilizatsiyasiga qo‘shgan bebaho hissasini alohida qayd

¹ “Uyg‘onish davri” O‘zME. U-harfi birinchi jild. 2000

etmoqchiman”, deb ta’kidlagani bejiz emas. Markaziy Osiyo mintaqasi, xususan, bugungi O‘zbekiston hududi tarixda ilm-fan, madaniyat va san’atning qadimiy beshigi sifatida mavjud bo‘lib kelgan. Bu haqda islomga qadar mavjud manbalarda ham ma’lumotlar keltirilgan. Jumladan, “Avesto”da ham ma’naviy muhit, ilm-fan va ta’lim-tarbiya xususida o‘z davri uchun ilg‘or g‘oyalar ilgari surilgan.

Birinchi Sharq Uyg‘onish davri — IX-XII asrlarda mintaqamizda yuz bergan “Musulmon Rennessansi” hisoblanadi.

Sharq Uyg‘onish davrida buyuk allomalar, qomusiy bilim sohiblari, mashhur mutafakkirlar yetishib chiqqan. Aniq fanlar sohasida Muhammad Xorazmiy, Abu Bakr Roziy, Abu Rayhon Beruniy, Ahmad Farg‘oniy, Umar Hayyom, Mirzo Ulug‘bek, falsafa sohasida Abu Nasr Forobiy, Ibn Rushd, Muhammad G‘azzoliy, Aziziddin Nasafiy, tibbiyot sohasida Abu Ali ibn Sino, tilshunoslikda Mahmud Zamaxshariy, she’riyatda Abu Abdullo Rudakiy, Abulqosim Firdavsiy, Hofiz Sheroziy, Nizomiy Ganjaviy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, rassomchilikda Kamoliddin Behzod barakali ijod qilganlar. Ularning jahonshumul ilmiy-ijodiy kashfiyotlari umumbashariyat taraqqiyoti rivojiga mislsiz hissa qo‘shdi.

Ikkinchi Sharq Uyg‘onish davri — XIV-XVI asrlardagi ikkinchi “Temuriylar Rennessansi”dir. Bunda Amir Temur bunyod etgan ulug‘ saltanatning o‘rni va ahamiyati beqiyosdir.

Hozirgi davrda jahonga “hali-hanuz o‘z ta’sirini o‘tkazayotgan O‘rta Osiyo sivilizatsiyasi asoschisi”, qolaversa, tarixda ham o‘chmas iz qoldirgan buyuk davlat arbobi, muzaffar sarkarda, mohir diplomat, jonkuyar ilm-fan homiysi, buyuk bobokalonimiz Amir Temur asos solgan saltanat o‘ziga xos salmoqli o‘ringa egadir. “XV asr taqdirini belgilab bergan buyuk siymo” — Sohibqiron va uning vorislari Turkiston, Xuroson, Fors, Ozarbayjon va Arab dunyosida bir yarim asrga yaqin hukm surib, markazlashgan salohiyatli turkiy davlat tashkil etgandi.

“Turkistonning suyangan tog‘laridan biri” — Amir Temur asos solgan tamaddun XIV–XVI asrlar Turon tarixining “oltin davri” – Uyg‘onish davrining alohida bosqichi “Musulmon – Rennessansi”² (A.Mets), “Sharq Uyg‘onishi” (N.I.Konrad), hozirda “Temuriylar Rennessansi” nomlari bilan jahonda e’tirof etildi va tarixga abadiy muhrlandi.

Mashhur fransuz olimi Lyusen Keren ta’kidlaganidek, “Yevropalik ijodkorlar Amir Temurni Sharq Rennessansining bunyodkori sifatida qadrlaydilar”.³

² Адам Мец. Мусульманский Ренессанс. Изд-во “Наука”. 1996

³ Lyusen Keren “Amir Temur saltanati”. 1999

Ko‘plab tarixchi olimlarning fikricha, Sharq, xususan, Markaziy Osiyo mintaqasi IX-XII va XIV-XVI asrlarda bamisoli po‘rtanadek otilib chiqqan ikki qudratli ilmiy-madaniy yuksalishning manbai hisoblanib, jahonning boshqa mintaqalaridagi Renessans jarayonlariga ijobiy ta‘sir ko‘rsatgan. Sharq Uyg‘onish davri — Sharq Renessansi sifatida dunyo ilmiy jamoatchiligi tomonidan haqli ravishda tan olingan.

Mashhur fransuz temurshunosi L.Keren ta‘kidlaganidek: “Amir Temur insoniyat rivojiga ajoyib miniatyuralar, tengi yo‘q sirlangan sopol idishlar, she‘riyat va ilhomga to‘la falsafiy asarlar yaratilishiga imkon yaratgan o‘zining ulug‘vor davri bilan ulkan hissa qo‘shgan. Sohibqiron bobomiz “Temuriylar Uyg‘onish davri” deb atalmish sermahsul madaniy merosga asos solgan”.

Mamlakatimizda Uchinchi Renessansni XX asrda ma‘rifatparvar jadidlar amalga oshirishlari mumkin edi. Nega deganda, bu fidoyi va jonkuyar zotlar butun umrini milliy uyg‘onish g‘oyasiga bag‘ishlab, o‘lkani jaholat va qoloqlikdan olib chiqish, millatimizni g‘aflat botqog‘idan qutqarish uchun bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etganlar. Shu yo‘lda ular o‘zlarining aziz jonlarini ham qurbon qilganlar.

Bu davrda Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Ubaydulla Xo‘jaev, Abdurauf Fitrat, Ibrat domla, Abdulhamid Cho‘lpon, Abdulla Qodiriy, Ashurali Zohiriy, Hoji Muin va boshqa yana yuzlab ulug‘ insonlar milliy uyg‘onish va millatparvarlik harakatining oldingi saflarida turgan. Ular yangi usul maktablari bilan bir qatorda, odamlarning dunyoqarashi va turmush tarzini o‘zgartirishga qaratilgan gazeta-jurnallar, nashriyot va kutubxonalar, teatrlar tashkil etganlar.

Prezidentimiz joriy yil 29 dekabr kuni Xalqaro kongress markazida ta‘lim sifatini oshirish va yangi avlod darsliklarini joriy etishga bag‘ishlangan ko‘rgazma-taqdimot bilan tanishdi. Tadbir davomida prezident ilg‘or pedagoglar bilan uchrashib, ularning takliflarini tingladi. Farzanlarimiz ilm olishi uchun barcha imkoniyatlarni yaratish borasida fikrlarini ifodalalar ekan “Murojaatnomada aytilganidek, har bir maktab bitiruvchisi ikkita tilni bilishi va bitta kasb o‘rganishi kerak”⁴ –dedi. XX asrning buyuk namoyondalaridan bo‘lgan Turkiston o‘lkasining marifatparvar vakillari haqida ham prezidentimiz doimiy ravishda o‘z nutqlarida eslab o‘tadilar. O‘qituvchilar bilan o‘tkazilgan uchrashuvlarning birida jaded bobolarimiz haqida quyidagi fikrlarni aytga edilar.

⁴Yangi avlod darsliklarini joriy etishga bag‘ishlangan ko‘rgazma-taqdimotida 2022-yil 29-dekabr

“Jadidlarimiz o‘z oldiga qo‘ygan ezgu maqsadlarni amalga oshirishga mavjud vaziyat, ijtimoiy tuzum yo‘l bermagan. Ular o‘sha davr turli kimsalarining tuhmat-malomatlariga duchor bo‘ldilar. Dastlab Rus podshohligi, keyinchalik sho‘rolar hukumati ularni ayovsiz quvg‘in va qatag‘on qilgan. Oqibatda milliy uyg‘onish va taraqqiyot harakati Vatanimiz uchun yorqin xotira sifatida qoldi.”

Yurtimiz ozodligi va xalqimiz baxt-saodati yo‘lida jonini fido qilgan jadidlarning ilmiy-ma‘rifiy, adabiy-badiiy merosi hozirgi davrda ham katta ahamiyatga egadir.

XX asr 90-yillari boshlarida O‘zbekiston milliy mustaqillikka erishgach, Renessansning uchinchi yangi bosqichi uchun qulay sharoit vujudga keldi. 2014 yil 14-15 may kunlari Samarqand shahrida bo‘lib o‘tgan xalqaro ilmiy anjumanda yurtimiz uchinchi Uyg‘onish davri bo‘sag‘asida turganligi alohida ta‘kidlangandi. Binobarin, qariyb 30 yil davomida, ayniqsa, asrlarga tatigulik keyingi uch-to‘rt yillik qisqa davrda beqiyos va keng qamrovli bunyodkorlik ishlari amalga oshirilmoqda.

Bugungi kunda biz uchinchi Uyg‘onish davri ostonasida turibmiz. Agar O‘zbekiston Prezidentining keyingi to‘rt yilda ma‘rifat, ta‘lim va ilm-fanni rivojlantirish yo‘lida imzolagan qonun, farmon va qarorlari, tasdiqlagan Davlat dasturlari, ilgari surgan yangidan-yangi tashabbuslarining mag‘zini to‘la chaqib ko‘rsak, navbatdagi Ma‘rifat Renessansining markazi O‘zbekiston ekaniga hech kimda shubha qolmaydi. Prezidentimiz 2020 yil 31 avgustda O‘zbekiston Respublikasi Mustaqilligining yigirma to‘qqiz yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimda ta‘kidlaganidek,

“Bugun jahon miqyosida yurtimiz haqida so‘z ketganda, “Yangi O‘zbekiston” iborasi tilga olinmoqda. Bu keyingi yillarda taraqqiyotning mutlaqo yangi bosqichiga qadam qo‘yganimiz, erishayotgan zalvarli yutuqlarimizning e‘tirofidir. Xalqimizning ulug‘vor qudrati jo‘sh urgan hozirgi zamonda O‘zbekistonda yangi bir uyg‘onish — Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilmoqda, desak, ayni haqiqat bo‘ladi”.⁵

Chindan ham, biz ana shunday bebaho merosga ko‘pincha faqat tarixiy yodgorlikka qaraganday munosabatda bo‘lib kelmoqdamiz. Bunday tengsiz boylikni amaliy hayotimizga tatbiq etishda beparvolik va e‘tiborsizlikka yo‘l qo‘ymoqdamiz. Vaholanki, bunday noyob meros jahondagi sanoqli xalqlarga nasib etgan.

Masalan, birgina O‘zbekiston Fanlar akademiyasining Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti fondlarida saqlanayotgan 100 mingdan ortiq nodir

⁵ 2020 yil 31 avgustdagi Mustaqillikning yigirma to‘qqiz yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdan

qo'lyozmalarga jahon ahli havas qiladi. Allomalarimizning noyob ilmiy-ma'naviy merosi biz uchun doimiy harakatdagi hayotiy dasturga aylanishi kerak. Bu o'lmas meros hamisha barchamizga doimo kuch-quvvat va ilhom bag'ishlaydi.

Albatta, Uchinchi Renessans poydevorini yaratish jarayoni besh-o'n yil davom etmay, ancha katta va mashaqqatli davrni talab qiladi. Buning uchun, avvalo, minglab iste'dodli kadrlar, iqtidorli zamonaviy yoshlar, fidoyi insonlar nihoyatda zarur.

Prezidentimiz boshchiligda yurtimizda ulug' niyatlar bilan poydevori qo'yilayotgan yangi Uyg'onish davrining yorqin sahifalarga boy buyuk tarixi yaratilmoqda.

Eng asosiysi, farzandlarimizning iste'dod va qobiliyati, ezgu intilishlarini to'liq ro'yobga chiqarish, ijtimoiy faolligini oshirish, hayotda munosib o'rin egallashlari uchun barcha imkoniyatlarni yaratib berish bundan buyon ham O'zbekistonda davlat va jamiyatning bosh maqsadi bo'lib qoladi.

Zero, davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek, "Xalqimizning ulug'vor qudrati jo'sh urgan hozirgi zamonda O'zbekistonda yangi bir uyg'onish — Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilmoqda, desak, ayni haqiqat bo'ladi. Chunki bugungi O'zbekiston — kechagi O'zbekiston emas. Bugungi xalqimiz ham kechagi xalq emas".⁶

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. "Uyg'onish davri" O'zME. U-harfi birinchi jild. 2000
2. Адам Мец. Мусульманский Ренессанс. Изд-во "Наука". 1996
3. Lyusen Keren "Amir Temur saltanati". 1999
4. Yangi avlod darsliklarini joriy etishga bag'ishlangan ko'rgazma-taqdimotida 2022-yil 29-dekabr
5. 2020 yil 31 avgustdagi Mustaqillikning yigirma to'qqiz yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdan
6. Hurriyat gazetasi
7. Ziyo.uz
8. Alimjanovna, M. Z. (2022, October). PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM AND SOCIAL LIFE IN THE KINGDOM OF BABURIDS. In Archive of Conferences (pp. 173-187).
9. Alimjanovna, Z. M. (2022). NOSTALGIA IN THE PERSON OF BABUR. European Journal of Interdisciplinary Research and Development, 4, 67-73.

⁶ 2020 yil 31 avgustdagi Mustaqillikning yigirma to'qqiz yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdan

10. Maxmudova, Z. (2022). MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG 'RIKENGLIK O 'ZBEK XALQINING YUKSAK QADRIYATIDIR. Journal of Integrated Education and Research, 1(1), 150-154.
11. Shavkatovna, U. S. (2022). ZAMONAVIY TA'LIM MUXITIDA TALABALARDA ILMIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH TIZIMININI TAKOMILLASHTIRISH. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 2(2), 136-139.
12. Usmanova, S. (2022). TALABALARDA ILMIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISHDA AKSIOLOGIK PEDAGOGIKADAN SAMARALI FOYDALANISH. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(7), 121-123.
13. Usmanova, S. (2022). Talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda pedagogik aksiologiyani ahamiyati. Евразийский журнал академических исследований, 2(10), 51-55.
14. Shavkatovna, U. S. (2022). ZAMONAVIY TA'LIMDA ILMIY PEDAGOGIK MUHITNING TALABALAR DUNYOQARASHIGA TA'SIRI: MUAMMO VA YECHIMLAR.